

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**Юридичний факультет
Кафедра політологічних та культурологічних студій**

**РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ**

Бакалаврська робота
зі спеціальності 052 «Політологія»

Студент-виконавець:

Гнилицька А. В. –
гр. ПОЛ-20д

Науковий керівник:

Агафонова Г. С. – доц., к.політ.н.

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри політологічних
та культурологічних студій
доц. Павлова Л. І.
«24» червня 2024 р.

Рецензент:

Радченко Наталія Миколаївна –
д.і.н., доц., доцент кафедри
модерної історії України та
зарубіжних країн
Ужгородського національного
університету

Київ – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Юридичний факультет
Кафедра політологічних та культурологічних студій

Освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

Напрямок підготовки – 052 «Політологія»

Спеціальність – 052 «Політологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри

_____ доц. Павлова Л. І.

«15» квітня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гнилицькій Анастасії Вікторівні

1. Тема бакалаврської роботи – «Російсько-українська війна: теоретичний та прикладний аспекти», керівник бакалаврської роботи – Агафонова Ганна Сергіївна, доц., к.політ.н., затверджені наказом вищого навчального закладу від «15» квітня 2024 р., №157/15.06-С.

2. Строк подання бакалаврської роботи – «12» червня 2024 р.

3. Зміст бакалаврської роботи: понятійно-категоріальний аналіз сутності інформаційної війни; вплив мережевих технологій на формування маніпулятивного потенціалу інформаційної війни; ретроспектива російсько-українського протистояння; методи та прийоми, що застосовує російська влада для формування підтримки своїх дій серед українського населення; напрямки інституціональної протидії інформаційній агресії: теоретичний аспект; досвід України у протидії російській інформаційній агресії.

4. Дата видачі завдання – «15» квітня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів бакалаврського проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1.	Збір інформації, робота над бібліографією	06.04.2024-11.04.2024	Виконано
2.	Розробка плану бакалаврської роботи	12.04.2024-14.04.2024	Виконано
3.	Актуалізація теми, постановка завдань дослідження	15.04.2024-16.04.2024	Виконано
4.	Робота над розділом 1 «Теоретико-методологічні аспекти дослідження інформаційної війни»	17.04.2024-01.05.2024	Виконано
5.	Робота над розділом 2 «Російська експансія в українській простір»	02.05.2024-16.05.2024	Виконано
6.	Робота над розділом 3 «Сучасний стан протидії російській інформаційній агресії: теоретичний та прикладний аспекти»	15.05.2024-29.05.2024	Виконано
7.	Робота над висновками	30.05.2024-04.06.2024	Виконано
8.	Оформлення бакалаврської роботи, візуалізація	05.05.2024-10.05.2024	Виконано
9.	Подання роботи завідувачу кафедри	11.06.2024	Виконано
10.	Подання бакалаврської роботи на рецензування	12.06.2024-19.06.2024	Виконано
11.	Подання бакалаврської роботи в завершеному вигляді на кафедру	12.06.2024	Виконано
12.	Підготовка доповіді до захисту	20.06.2024	Виконано
13.	Захист бакалаврської роботи	25.06.2024	Виконано

Студентка
Керівник бакалаврської роботи

Гнилицька А. В.
доц. Агафонова Г. С.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	
1.1. Понятійно-категоріальний аналіз сутності інформаційної війни.....	9
1.2. Вплив мережевих технологій на формування маніпулятивного потенціалу інформаційної війни.....	16
РОЗДІЛ 2. РОСІЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ В УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСТІР.....	23
2.1. Ретроспектива російсько-українського протистояння.....	23
2.2. Методи та прийоми, що застосовує російська влада для формування підтримки своїх дій серед українського населення.....	30
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ.....	35
3.1. Напрямки інституціональної протидії інформаційній агресії: теоретичний аспект.....	35
3.2. Досвід України у протидії російській інформаційній агресії.....	39
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Сучасні міжнародні відносини ґрунтуються на взаємодіях величезної кількості учасників, кожен з яких керується власними інтересами та мотиваціями, отже, конфлікти стають невід'ємною частиною міжнародної взаємодії. Від витоків міжнародних відносин проблема війни та миру була наріжним каменем будь-яких досліджень. У світовій історії жоден міжнародний конфлікт не був точною копією іншого, що відбувався раніше. Кожен мав певні особливості стосовно причин виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, специфіки перебігу подій. Матеріали наукових досліджень міжнародних конфліктів, свідчать про різноманітність причин їхнього виникнення, а підсумок майже завжди один – війна між державами.

Доцільно визнати, що у сучасному інформаційному світі насильство не зникає, а набуває нових форм та ознак, що сприяє переходу військових конфліктів в онлайн сферу. На жаль, Україна не залишилась осторонь. За оцінками ООН, конфлікт на Сході України, є одним з самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни [1, с. 13]. Україна завжди позиціонувала себе як країна, що постійно дотримується своїх міжнародних зобов'язань. Вона зробила найбільший вклад у процес ядерного роззброєння, коли відмовилась від третього за величиною ядерного арсеналу у світі. Такий крок в сучасній історії є унікальним – Україна відвела людство від потенційної ядерної загрози та сприяла підвищенню глобальної безпеки.

Актуальність теми роботи визначається не тільки постійною підвищеною увагою науковців, аналітиків до виникнення й розвитку сучасних збройних політичних конфліктів в умовах геополітичної конфронтації та глобалізації інформаційних процесів, а й тим, що розв'язання країною-агресором збройного конфлікту супроводжується не менш агресивною інформаційною війною, яка починається задовго до повномасштабного фізичного вторгнення. Особливістю інформаційної війни є її багатоаспектний характер, тому що протистояння відбувається одночасно в декількох площинах та має багато різних аспектів впливу. Окрім територіального

аспекту, є економічний аспект – прагнення підірвати економіку країни – жертви, вразити її енергетичну інфраструктуру, порушити роботу промислового сектору, сільськогосподарської галузі, тим самим викликати гуманітарну катастрофу.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі російсько-української інформаційної війни як невід’ємної частини сучасного збройного політичного конфлікту та виокремленні методів протидії.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено наступні **завдання**.

1. Провести понятійно-категоріальний аналіз сутності інформаційної війни.
2. Охарактеризувати вплив мережевих технологій на формування маніпулятивного потенціалу інформаційної війни.
3. Окреслити хронологію російсько-українського протистояння.
4. Визначити методи та прийоми, що застосовує російська влада для формування підтримки своїх дій серед українського населення.
5. З’ясувати напрямки інституціональної протидії інформаційній агресії.
6. Дослідити досвід України у протидії російській інформаційній агресії.

Об’єкт дослідження – збройний політичний конфлікт, який може включати в себе різноманітні аспекти, такі як: політичні, економічні, соціальні та культурні суперечності між різними сторонами.

Предмет дослідження – інформаційна війна як один із ключових елементів російсько-українського збройного політичного конфлікту, що включає в себе розповсюдження спотвореної інформації з метою маніпулювання свідомістю громадян.

Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, проблема регулювання та протидії інформаційним війнам не втрачає своєї актуальності через те, що більшість сучасних конфліктів не розв’язані, а, навпаки, тільки поглиблюються, набуваючи гібридності. Аналіз літератури показує значний

інтерес науковців до даного питання, проте на теперішній момент єдиної та чітко визначеної системи з вивчення проблематики інформаційних війн у соціальних мережах не існує. В українському науковому дискурсі дана проблематика знаходить своє відображення у роботах Башинського В., Білоусова О., Бондаренка С., Волощук О., Горбаня Ю., Гуссейнова Р., Дейнеги В., Додонової Р., Жадька В., Зелінського Р., Зражевської Н., Кабаненко І., Калініченко Б., Киридоно А., Книшової І., Князева С., Козьми В., Курбана О., Малика Я., Окіпнюка В., Парахонського Б., Подика О., Потоцької Ю., Почепцова Г., Прозорова А., Ржевської Н., Сащук Г., Солових В., Суркової А., Сюмар В., Ухаля П., Фещенко І., Череватюка В., Шайгородського Ю., Шевченка Д., Шевчука П., Шугаєва А., Ярмощук Т. Однак, можемо визначити певні аспекти інформаційної війни, які отримали найбільшу увагу дослідників:

1. Вивчення методів, через які уряди, організації та індивідуальні особи розповсюджують оманливу чи спотворену інформацію для впливу на громадську думку для маніпулювання політичними подіями.

2. Аналіз кібератак, як засобів інформаційної війни, включно з використанням хакерства для крадіжки інформації або дестабілізації інфраструктури противника.

3. Вивчення способів впливу на настрої, переконання та поведінку людей з метою досягнення стратегічних військових цілей.

4. Аналіз ролі традиційних та нових медіа у формуванні громадської думки, особливо під час конфліктів або криз.

5. Вивчення використання соціальних мереж і інтернет-платформ для розповсюдження інформації, включаючи фейкові новини та теорії змов.

Опрацюванню та усвідомленню матеріалу з обраної теми допомогло застосування різних **методів дослідження**. Структурно-функціональний метод допоміг проаналізувати сутністі характеристики та функціональне призначення інформаційної війни. Метод теоретичного узагальнення дозволив охарактеризувати вплив мережевих технологій, які застосовуються на обрану аудиторію з метою формування маніпулятивного потенціалу інформаційної

війни. Історичний метод допоміг висвітлити ретроспективу російсько-українського протистояння. Системний аналіз допоміг визначити методи та прийоми, що застосовує Кремль для формування підтримки своїх дій серед українського населення. За допомогою SWOT-аналізу вдалося не тільки визначити сильні і слабкі сторони стану протидії інформаційній війні, а й виокремити можливості і загрози, що впливають з сучасної реальності, та визначити напрямки подальшого їхнього усунення.

Сутність та значущість отриманих результатів роботи полягає в можливості використання матеріалу для розробки брошур, буклетів, постерів, колажів-коміксів з метою підвищення рівня обізнаності студентів і широкої громадськості про інформаційні загрози, бо розуміння механізмів інформаційної війни допомагає суспільству краще протистояти маніпуляціям і зберігати критичне мислення. Це сприятиме зміцненню демократії та стабільності в Україні. Теоретичні положення та висновки бакалаврської роботи можуть бути використані в науково-дослідній сфері при опрацюванні фундаментальних проблем в галузі політичної теорії, політичних інститутів і процесів; у аналітико-прогностичній діяльності при визначенні стану і перспектив інформаційного протистояння; для подальшого дослідження напрямів протидії російській інформаційній агресії.

Структура й обсяг бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів (6 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (49 джерел).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

1.1. Понятійно-категоріальний аналіз сутності інформаційної війни

Історія людства має багато прикладів впливу на свідомість людей, який здійснювали з тією чи іншою метою військові, політики, вчені, митці, представники релігійних культів. У. Черчілль стверджував, що «Хто володіє інформацією, той володіє світом», проте навряд чи політик в ті часи усвідомлював наскільки він мав рацію – наскільки світ керований інформацією, наскільки легко підкорювати цілі народи за допомогою інформації [7, с. 100].

Починаючи з 60-х років ХХ ст., саме інформація стає головним ресурсом й товаром. В умовах глобалізованого світу з його розмаїттям ціннісних орієнтирів в суспільстві переважає діяльність, пов'язана з виробництвом, споживанням, передачею та зберіганням інформації. М. Постер, дослідник впливу комунікаційних технологій на суспільство, розрізняє три різні способи передачі інформації у суспільстві – через усне мовлення й особистий контакт, письмовий обмін інформацією та електронний, який не тільки сприяв виникненню нової форми обміну інформацією, але й докорінно змінив властивості двох інших [14, с. 100]. Така інформація створюється різними категоріями виробників (як внутрішніми, так і іноземними), передається через канали комунікацій споживачам та цілеспрямовано під впливом власників таких каналів або підсвідомо інтерпретується ними. Такий простір не обмежений державними кордонами країни.

Для процесу комп'ютеризації, який дасть людям доступ до надійних джерел інформації, позбавить їх від рутинної роботи, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва, професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші запропонував вживати термін «інформаційне суспільство» [2, с. 61]. Японський соціолог Й. Масуда уявляв інформаційне

суспільство з новим типом людей, які, завдяки трансформації особистості під впливом інтелектуальної діяльності, будуть називатися «Homo intelligens» та побудують цивілізацію, котра всебічно відрізнятиметься від тієї, яку створив «Homo sapiens». Найголовнішою рисою інформаційного суспільства буде безконфліктність. Таке суспільство буде схоже на живий організм, пристосований для забезпечення швидкої й динамічної відповіді на зміну зовнішнього середовища, де капітал і праця, як основа індустріального суспільства, поступаються місцем інформації та знанню [2, с. 61]. На думку Й. Масуди, у глобальному інформаційному суспільстві конфлікти зведуться до мінімуму, з'явиться суспільство згоди з урядом, якому не буде потрібно мати великий державний апарат [25, с. 3]. Варті уваги погляди американського соціолога Д. Белла, який стверджував, що інформація – специфічний товар, який не може споживатися окремою людиною, його споживач – суспільство. В інформаційному суспільстві люди навчаться жити один з одним та створять своєрідну інфраструктуру для розвитку комунікаційних мереж, інформаційних технологій, які зв'яжуть суспільство воедино [8]. Водночас дослідник зазначав, що однією з основних загроз у сфері контролю над інформацією є можливість її зловживання. Це може включати приховування важливої інформації, незаконне або недостовірне її поширення [34].

Опрацьований з даної тематики матеріал свідчить, що інформація стає новим «природним ресурсом», який збільшує багатства суспільства. Бажання володіти інформацією призводить до виникнення конфліктів в інформаційному просторі та сприяє використанню інформаційних засобів як виду озброєнь. Боротьба за простори для збуту та за капітал втрачають свою важливість, проте актуальним стає доступ до інформаційних ресурсів та знань. Американський футуролог Елвін Тоффлер у 1980 році запропонував теорію, що допомагає зрозуміти досліджуване явище, бо перехід до інформаційної ери передбачає зміну ціннісних і ментальних аспектів суспільства. Згідно з його теорією триста років тому відбувся «вибух» (промислова революція), хвилі від якого зруйнували стародавнє суспільство. Однак індустріальна цивілізація

панувала недовго. Зараз у життя людей входить Третя хвиля цивілізації, яка змінює стиль роботи, відпочинку, сімейні відносини, економіку країн. Вона залишає в минулому централізацію, синхронізацію, концентрацію грошей і сил. Третя хвиля цивілізації сприяє немасовому виробництву невеликих партій товарів високого попиту, збільшенню числа телеканалів, сайтів, передбачених для невеликої цільової аудиторії. А це призвело до зміни самовпевненості людей, появи в них тривожності й удосконалило можливість впливати на свідомість людей. По суті, конфлікт між Другою та Третьою хвилями є причиною політичної напруги в суспільстві. Наразі найголовнішим стає не контроль «останніх днів» індустріального суспільства, а формування нової цивілізації. Критичний розгляд матеріалів дозволив вважати, що саме Третя хвиля цивілізації призвела до появи феномену «інформаційна війна», який став найпопулярнішим у мас-медіа. Завдяки інтенсивному застосуванню інформаційних технологій проблема інформаційних війн постійно знаходиться в стані активної розробки та наукового обґрунтування [12].

Узагальнення матеріалу дозволило виокремити етапи розвитку теоретичних аспектів інформаційних війн. Цей феномен першочергово почали досліджувати зарубіжні науковці – Р. Шафранські і Дж. Стейн. Відповідно до уявлень Р. Шафранські, інформаційна війна – це діяльність ворожого характеру, яка направлена проти частини знань і системи уявлень опонента [46, с. 152]. Дж. Стейн у статті «Інформаційна війна» наголошує на застосуванні механізмів впливу на ментальну діяльність тих, хто приймає ключові рішення з метою захисту національних інтересів. У науковий обіг цей термін ввів американський дослідник М. Маклюен. Він зазначив, що «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [21, с. 1]. Доцільно зазначити, що перший етап закінчився визнанням на законодавчому рівні необхідності використання та управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником в аспекті радіоелектронної боротьби директивою Міністерства оборони США 21 грудня 1992 року. У 1996 році в «New face of War» вперше з'явився термін «стратегічна

інформаційна війна». На другому етапі Дж. Аркілл визначив головні принципи інформаційної війни. Третій етап (2000 р.) відзначився активним застосуванням інформаційних операцій військовими під час ведення війн. Варто наголосити на важливості психологічного аспекту під час ведення інформаційної війни, тому що комунікація, за допомогою говоріння, письма, аудіо-візуальних матеріалів, є інструментом впливу одного індивіда на іншу особу, що призводить до зміни переконань, емоцій, впливає на поведінку. Цьому є такі приклади:

1. У серпні 1964 року президент Л. Джонсон звинуватив Північний В'єтнам у нападі на американський військовий корабель у Тонкінській затоці. Саме після сфабрикованого Тонкінського інциденту розпочалася військова інтервенція США в Індокитаї.

2. Передвісником війни США в Іраку в березні 2003 року був здійснений у мас-медіа галас про зброю масового знищення, яку розробляє режим Саддама Хусейна. Проте, наявність у цій країні після 1991 року зброї масового знищення та доказів існування ядерної програми не було знайдено.

3. 08.08.2008 р. прем'єр-міністр Грузії Ладо Гургенідзе заявив: «На жаль, ми змушені були вдатися до встановлення порядку та миру силами збройних сил, оскільки... сепаратисти відкрили масований вогонь по грузинських селах». В. Путін, який перебував у той час у Пекіні, звинуватив Грузію в порушенні безпеки в регіоні. Одночасно у Москві президент Д. Медведєв наголосив, що Росія, як «гарант безпеки народів Кавказу», розпочинає «операцію з примусу до миру» [11].

На четвертому етапі, що триває зараз, для проведення інформаційних війн використовуються інноваційні технології та штучний інтелект [46].

Слід звернути увагу, що сьогодні практично всі держави світу є учасниками геополітичних протистоянь [32, с. 2]. Науково-технічний прогрес, особливо в галузі комунікацій та інформаційних технологій, а також зниження національних бар'єрів на шляху міжнародної торгівлі та інвестицій перетворює людство на єдину структурно-функціональну систему, в якій

глобальна цивілізація характеризується нерівноправністю компонентів. Це призводить до нерівності держав через нерівність технологій та умов життя країн, загостренню конкурентної боротьби за контроль над природними ресурсами і ринками збуту. Переслідуючи свої національні інтереси, одні країни одержують переваги і зиски, інші ж – потрапляють у дуже складну ситуацію, якщо не в повну залежність від постачання технологій і зовнішньої допомоги. Така ситуація спричиняє посилення конфліктності у міжнародній взаємодії. Сучасні конфлікти при своїй різноманітності, виникають за однаковим сценарієм. Спочатку спостерігається зростання іноземної активності, створюються два протилежних інформаційних поля, які потрапляють під вплив різних інформаційних просторів. Завдяки безконфліктному проникненню в сторонню інформаційну сферу і розширенню власних можливостей із використанням інформаційних ресурсів відбувається інформаційна експансія [7, с. 33]. Ідеальним підґрунтям для неї є низка недоліків у функціонуванні інформаційного простору держави, а саме: монополія у сфері масової інформації та комунікації; залежність від держави чи олігархів; непрозорі структури власності на медіаринку; обмеження свободи слова та втручання в редакційну політику; домінування деяких засобів масової інформації та інформаційних агентств на світовому ринку новин. Через дефіцит суспільно-важливої інформації виникає інформаційний конфлікт, визначальною рисою якого є об'єкт боротьби протиборчих сторін – інформація. Інформаційне протистояння стає більш агресивним – незаконні дії однієї зі сторін в інформаційній сфері, спрямовуються на нанесення конкретної, відчутної шкоди в окремих областях діяльності іншої сторони шляхом обмеженого і локального за своїми масштабами застосування сил. Виникає інформаційна агресія, яка має:

- дипломатичний складник. На міжнародних переговорних майданчиках – в ООН, ЄС, на двосторонніх і багатосторонніх перемовинах країна-агресор висуває ультимативні вимоги до країни-жертви агресії;

- економічний складник. Застосовуються комбінації заходів економічного впливу на країну-жертву, послаблюючи всіма можливими способами енергетичну інфраструктуру країни-жертви (маніпулюючи цінами на газ з метою шантажу та примусу в галузі зовнішньої політики) [36, с. 179].

Водночас доцільно зазначити, що інформаційна агресія є складовою інформаційної війни, яка спрямована на забезпечення інформаційної переваги по відношенню до потенційного або реального супротивника. Це призводить до зміни сприйняття супротивником реальної ситуації, позбавляючи його можливості передбачати та впливати на подальший розвиток подій. За твердженням В. Лизанчука, інформаційна війна є стартовою площадкою для ініціації реального військового вторгнення.

Узагальнюючи матеріал з даної теми, можемо зазначити, що інформаційну війну можна дослідити з різних кутів зору і це відкриває простір для подальших різноманітних теоретичних та прикладних досліджень, зокрема у працях О. Білоусова, Д. Волкогонова, С. Гриняєва, Р. Гусейнова, В. Жадька, Н. Зражевської, С. Князева, О. Колиновського, А. Крутських, О. Курбана, Я. Малика, В. Петрова, Г. Почепцова, І. Фещенко, В. Череватюка, А. Шугаєва [21, с. 1].

Незважаючи на різне трактування поняття «інформаційна війна», основним об'єктом ураження є людина, прихований вплив на яку здійснюється через її нервову систему та психіку, здебільшого на підсвідомому рівні.

Варто наголосити, що інформаційній війні притаманно:

1. Неможливість визначити її початок через відсутність офіційного оголошення бойових дій.
2. Відсутність лінії фронту.
3. Країна може стати об'єктом інформаційного впливу, не усвідомлюючи цього.
4. Масштабність ураження поєднується з чіткою спрямованістю і вибірковістю.

5. Невичерпність інформаційних ресурсів при їхньому безперервному поповненні, миттєве подолання великих відстаней.

Маніпулювання інформацією, якій довіряє об'єкт, без його відома призводить до:

1. Створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини у суспільстві конкурента, підриву морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу.

2. Дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу, зміна системи цінностей, які визначають спосіб життя і світогляд людей, нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях.

3. Створення політичного напруження: дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьба за владу.

4. Загострення соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень, ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та непокори, провокування застосування репресивних дій з боку влади щодо опозиції.

5. Зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень, що призводить до дискредитації владних структур.

Аналіз концепцій Й. Масуди, Д. Белла, М. Постера, Е. Тоффлера, Д. Аркілла, Дж. Стейна дозволив визначити квінтесенцію інформаційного суспільства, встановити, що інформаційний компонент впливу через зловживання інформацією сприяє маніпулюванню свідомістю людей та виникненню інформаційного конфлікту. Опрацьований матеріал допоміг усвідомити понятійно-категоріальну сутність інформаційної війни.

1.2. Вплив мережевих технологій на формування маніпулятивного потенціалу інформаційної війни

Глобалізація, яка притаманна ХХІ століттю, характеризується усвідомленням взаємозалежності, взаємопов'язаності народів, країн, структур, інститутів і громадян. Вона відбувається незалежно від волі суб'єктів глобалізації та охоплює усі без винятку сфери суспільного життя, всі процеси та явища, що трапляються у світі, сприяє загальносвітовій єдності, утвердженню певних стандартів, уніфікації норм, за допомогою яких врегульовуються такі взаємовідносини. Генеральний секретар ООН К. Аннан так охарактеризував вплив глобалізації на життя людей: «Мільйони і мільйони громадян переконуються на своєму досвіді, що глобалізація – це не подарунок долі, а сила руйнування, яка підриває їхній добробут або звичний спосіб життя» [43, с. 71]. За даними ВООЗ, у світі на початок ХХІ століття, приблизно 450 млн. людей страждали психічними захворюваннями, з них: 150 млн. осіб страждали депресією, більше 115 млн. – порушеннями психіки через уживання алкоголю й наркотиків. Кожна четверта родина мала хоча б одного члена, що страждав тим або іншим психічним розладом. Серед пацієнтів, що зверталися за медичною допомогою до лікарів поліклінік і стаціонарів з соматичними захворюваннями, виявляли психічні розлади в 20- 25% випадків. Більш 25% людей у той або інший період життя виявляли різної виразності психічні розлади [10, с. 34].

Результати досліджень Дінеша Бугра, доводять, що держава з населенням 10 млн. осіб, у середньому складається з 1 млн. людей з різними психічними розладами у функціонуванні мозку, які сприяють вияву агресії [10, с. 40]. Населення держав, у яких підтримується культура зловживання психоактивними речовинами, є потенційно небезпечними для сусідніх держав, тому що воно досить легко й непередбачено продукує агресивну поведінку. На людей з порушеним психоемоційним станом впливають різні фактори зовнішнього середовища: пережитий шок, катастрофи, теракти, забруднення повітря, жара, магнітні бурі, створюючи підґрунтя до їх агресивних виявів.

Соціальні фактори (брутальність і жорстокість батьків, яка спричиняє у дитини агресію стосовно однолітків і дорослих, вживання батьками алкоголю, наркотиків) формують агресивний стереотип – стійку ворожу поведінку, повторювану в незмінному вигляді, позбавлену роздумів [10, с. 37].

Отже, накопичення на території країни агресивно налаштованих людей з психічними розладами, якими легко маніпулювати, провокує конфлікт. Заслуговує на увагу дослідження Дінеша Бугри стосовно відсотку патологій у структурі й функціях мозку, який значно збільшується у старості. Стає зрозумілим, чому відсоток людей, схильних до агресії, стабільно високий. Якщо держави не приділяють цій проблемі необхідної уваги, то з кожним поколінням відсоток схильних до агресії людей буде збільшуватися. За 30-40 років розвитку, тільки за рахунок накопичених у просторі людей з патологіями, схильність до агресії зростає в 3-4 рази [10, с. 41]. Проте, тільки від факторів зовнішнього середовища залежить ціннісна орієнтація психіки населення.

Важливим здобутком ХХ-ХХІ ст. у плані розвитку інформаційно-комунікаційних технологій стало народження мережевих онлайн структур. Виникнення Інтернету відкрило перед людством великі перспективи. Вже у 1995 році Ренді Конрадс створює перший віртуальний соціальний мережевий ресурс і дає йому назву – Classmates.com (охоплював переважно США та Канаду). Головною метою цього проекту Р. Конрадс вбачав надання зареєстрованим користувачам допомоги у встановленні та підтримці зв'язків з друзями та знайомими, з якими вони перетиналися протягом всього життя. Через певний час з'явилися нові мережі – Friendster (2002 р.), Linked In (2003 р.), MySpace (2003 р.), Tribe (2003 р.), Hi5 (2003 р.). У 2004 р. з'являються такі соціальні мережі як: Orkut, Bebo, Yahoo. У цьому ж році студент Гарвардського університету Марк Цукерберг створив Facebook, мережу, яка зараз є безумовним лідером, оскільки в середньому кожен сьомий мешканець планети є її користувачем. На території країн Співдружності

незалежних держав першими були такі соціальні мережі, як: Мой круг (2005 р.) Odnoklassniki.ru (2006 р.) и VKontakte.ru (2006 р.) [15, с. 46].

Опрацьований матеріал свідчить, що однією із складових формування інформаційного потенціалу сучасних інформаційних війн є боротьба сторін на рівні програмного забезпечення шляхом видобування закритої інформації та виведення з ладу програмно-апаратних засобів противника задля отримання суттєвих переваг у економічних, політичних та військових протистояннях [35, с. 28]. Головними діючими особами в такій війні є спеціальні фахівці: хакери (ті, що видобувають інформацію) та кракери (ті, що псують програмно-апаратні засоби) [20, с. 56]. Для досягнення мети відбувається розміщення власного контенту або збирання необхідної інформації на чужих інформаційних майданчиках.

Паралельно з цим відбувається розміщення власного контенту та залучення до співпраці певної цільової групи або персоналій на власних інтернет-ресурсах. У такому разі в певних соціальних мережах створюються тематичні інформаційні майданчики (сторінки, групи, акаунти, події та ін.) відповідно до інтересів, потреб та запитів цільових груп або окремих категорій населення, увагу яких необхідно привернути. Використовуються різні засоби, методи, способи та технології інформаційно-психологічного впливу, спеціально створених для прихованого та явного управління інформаційним середовищем противника, процесами й системами, що функціонують на основі інформації, а також для нанесення їм невинної шкоди – нейролінгвістичне програмування (далі НЛП).

На думку профільних фахівців можуть бути застосовані наступні технології НЛП [20, с. 77-78]:

- технологія субмодальності (перефарбування дійсності);
- структуризація результату (хто, що, куди, як);
- техніка «замаху» та спіндокторінг – це дві стратегії, які використовуються для маніпулювання думками та поведінкою людей. Техніка «замаху» (англ. «bandwagon effect») передбачає створення враження, що думка

або поведінка, яку підтримують багато людей, є правильною та прийнятною. Спіндокторінг – це техніка впливу на думку або поведінку людей шляхом використання медійних засобів та комунікації. Вона передбачає створення сприятливого образу чи відображення подій;

- навішування ярликів (Name-calling) – застосування при згадуванні противника негативних епітетів («фашисти», «каратели», «нацисти», «кати»);

- узагальнення (Glittering generalities) – асоціювання інформаційного повідомлення із певними типовими цінностями (Путінські засоби масової інформації подають повідомлення про те, що російські бойовики в Донбасі – це інтернаціоналісти, захисники «русского мира»);

- перенесення (transfer device) – позиціонування власного повідомлення на фоні широко відомої події, явища, особи. Меседжі-слогани «діди перемогли фашистів, ми переможемо націоналістів»;

- засвідчення (Testimonial) – посилення на думку, свідectво або коментарі особи, що є лідером громадської думки для певних цільових аудиторій. Позиція або думка особи являється фейковою;

- вирівнювання (Plain folks) – представлення лідерів у розрізі звичайних понять, «він з народу», «він читає такі ж газети, як і ми», «він працює на городі» та ін. Як варіант цього прийому існує практика підвищення статусу лідера та перетворення його у супергероя. В такому разі образи керманічів у засобах масової інформації подаються у вигляді пілотів, мисливців, міцних чоловіків, розумних керівників;

- несподіванка (Card stacking) – використання фактів, символів та образів, що є несподіванкою для певної ситуації або цільових груп (Канал ІнoТВ розповсюджував інформацію про те, що Путін ввів в оману фінансових акул Заходу);

- «заскакування на воза» (Bandwagon) – апеляція або звернення до думки загальної маси, поглядів та переконань широких верств суспільства. Цей прийом застосовується для виправдання певних дій та рішень

представників політичних еліт або керівництва держави, трактуючи їх як реалізацію народного волевиявлення. Таким було обґрунтування кремлівською владою рішення про анексію Криму або надання допомоги фейковим республікам Сходу України.

Варто звернути увагу, що найчастіше інформаційне повідомлення розміщується на розкручених акаунтах (веб-сторінки телевізійних каналів, друкованих видань, інформагенцій, авторські сторінки на інтернет-порталах, групи в соціальних мережах) у коментарях або шляхом розміщення постів для яких характерні гумор та сарказм, невеликі обсяги тексту (2-3 абзаци), простий та зрозумілий стиль повідомлення, використання хештегів (#крымнаш), широке застосування інфографіки [20, с. 91]. Далі відбувається поширення інформації в режимі ручного постінгу чи за допомогою окремих програм (сервіси автопостінгу): BUFFER, HOOTSUITE – програми для роботи з Twitter, ВКонтакте, Facebook, Google+, LinkedIn, Foursquare та WordPress у браузері або на мобільних гаджетах. Потім здійснюється тиражування контенту, відстежується та оцінюється активність сприйняття інформації (враховується кількість репостів, «лайків», коментарів, учасників груп, сторінок, акаунтів, на яких було розміщено контент). Контент стає вірусним, якщо отримує від кількох десятків до мільйонів «лайків» та репостів. Набуття інформаційним повідомленням статусу вірусного є найвищою ознакою успішності та проникнення контенту в пам'ять споживачів [37, с. 54].

Підсумовуючи зазначене у даному підрозділі, робимо висновок, що накопичення на території країни агресивно налаштованих людей з психічними розладами, якими легко маніпулювати, сприяє провокації конфлікту. Проте, визначальну роль у формуванні стереотипів агресивності й агресивної установки відіграють фактори зовнішнього середовища. Вони можуть як знижувати агресивні вияви, так і стимулювати їх. Аналіз даних технологій надав можливість:

- окреслити алгоритм впливу на громадську думку з метою дестабілізації ситуації, ескалації конфлікту;

– узагальнити техніки, які використовуються для впливу на свідомість населення не тільки країни-жертви, а й країни-агресора;

– описати механізм маніпулювання формування настроїв невдоволення різних типів, створення внутрішньополітичної кризи та виникнення внутрішньодержавного конфлікту, для врегулювання якого долучається країна-агресор. Це дало змогу побачити проблему значно ширше.

Підсумовуючи вищевикладене в розділі, можна стверджувати, що невід’ємною складовою повномасштабної агресії є інформаційна війна, як найбільш інтелектуальний варіант військового протистояння, де людський розум є і суб'єктом, і об'єктом впливу. Сила впливу і слабкість реагування залежать від когнітивних здібностей людини. Якщо звичайна війна спрямована на фізичне тіло, то інформаційна війна спрямована на розум, на маніпулювання супротивником з метою отримання над ним інформаційної переваги. Для пересічних громадян така війна може бути непомітною навіть у найактивнішій фазі. Усю різноманітність технологій формування інформаційного потенціалу інформаційної війни можна звести до маніпулювання та пропаганди, які є систематичними, орієнтованими на стратегічні цілі, та поширюються через велику кількість каналів та джерел впливу. Задля цього використовуються культура, мистецтво та засоби масової інформації.

Констатуємо, що інформаційні технології в наш час зробили неможливе, а саме – «дистанційне управління противником» при мінімальному насильстві і кровопролитті. Саме інформаційна агресія визначається дослідниками, як зброя першого удару, завдяки проникненню інформаційних технологій в усі сфери життя людини з метою підризу світогляду населення атакованої країни, авторитету керівництва держави, руйнування її інфраструктури. Як і традиційна війна, інформаційна війна має свої наслідки, які можуть за масштабами прирівнюватися до справжніх бойових дій. Серед можливих наслідків інформаційної війни: окупація певних територій агресором внаслідок дестабілізації ситуації в державі або окремих її регіонах та

системної психологічної обробки населення, міжнародна ізоляція держави, що позбавляє її можливості бути активним актором на міжнародній арені, поява недовіри суспільства до правлячої верхівки, пасивний та активний протест, формування комплексу меншовартості та розкол суспільства як національного, так і культурного середовища.

РОЗДІЛ 2

РОСІЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ В УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСТІР

2.1. Ретроспектива російсько-українського протистояння

У сучасних умовах розгортання воєнної агресії важливо розуміти витоки російсько-українського конфлікту. Варто зазначити, що комуністична пропаганда сформувала чіткі рамки для тлумачення історії України, передусім спробувала вписати її в контекст російської історії. Події, що відбувалися на території України, намагалися узгоджувати з російськими процесами, при цьому зводили їх до менш значущих і другорядних. Проте ця пропаганда віддзеркалювала далеко не всю реальність [44].

Опрацьований матеріал свідчить, що ще за часів Гетьманщини українці боролися за незалежність. У 1658–1659 роках гетьманом І. Виговським відбулася спроба відокремити Гетьманщину від Москви та приєднати до Речі Посполитої як суб'єкта держави, однак він потерпів поразку. У період 1666–1668 років антимосковське повстання теж зазнало поразки – Москва закріпила контроль над Лівобережжям. У наступній московській військовій кампанії проти Правобережної України у 1674–1676 роках було придушено наміри Петра Дорошенка щодо об'єднання Гетьманщини обох берегів Дніпра. Цим Москва підтвердила свою перевагу над Лівобережною Україною. Інше антимосковське повстання, що очолив Петро Іваненко у 1692 році, також закінчилося невдачею. У 1708–1709 роках боротьба Гетьманщини за незалежність під командуванням гетьмана Івана Мазепи завершилася поразкою шведсько-українського війська. Ця боротьба продовжилася у визвольному поході Пилипа Орлика у 1711 році. Проте, спочатку успішний наступ Правобережжям українських козаків, за підтримки поляків і татар, завершився невдачею [13, с. 11].

Незважаючи на поразки, ідея здобуття незалежності не згасла. Українська Народна Республіка, яка виникла на руїнах Російської імперії, боролася за право на незалежність у протистоянні з червоною Росією. Проте,

національно-визвольні зусилля українського народу в період 1917–1921 років зазнали поразки. На окупованій території України більшовики створили квазідержаву під назвою Українська Соціалістична Радянська Республіка, яка у 1922 році стала складовою частиною СРСР [13, с. 11]. Після Другої світової війни у 1945 році підпільна боротьба Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії проти радянського режиму продовжилася до середини 1950-х років. Варто зазначити, що сили воюючих сторін були нерівними – карально-репресивна машина Радянського Союзу знищила та репресувала багатьох учасників ОУН-УПА.

У 1991 році Україна відновила незалежність. Однак на шляху співпраці між Росією та Україною виявилось немало перешкод через те, що українська сторона прагнула зміцнити програму незалежного розвитку, відокремленого від впливу Росії, а Російська Федерація (далі – РФ) намагалася утримати Україну в своїй сфері впливу, відновити символічну силу колишньої імперії через координацію політичних стратегій у пострадянському просторі. Вперше Україну «перемогли» в інформаційній війні, коли поширювали та спотворювали інформацію про те, що Україна не здатна утримувати й обслуговувати ядерну зброю, внаслідок чого наша держава добровільно позбулася ядерного статусу, втративши свій вплив на міжнародній арені.

Ще на початку 2000-х років, провокуючи конфлікт довкола острова Тузла, Росія вже тоді планувала захопити український Крим. Неузгоджене жодним способом з українською стороною 29 вересня 2003 року з боку території РФ розпочалося спорудження дамби через Керченську протоку до українського острова Тузла. Російські журналісти, висвітлюючи цю подію, спочатку робили багато помилок і допускали численні неточності, проте швидко здобували досвід, враховуючи власні недоліки. Вони бездумно викривали всі деталі будівництва, яке відбувалося в надзвичайному режимі – техніка прибувала з усього Краснодарського краю, робітники не встигли повідомити своїм родинам, що їдуть працювати на інше місце. Серед працівників поширювалися чутки про прибуття Путіна на будівництво з

метою контролю виконання його завдання – включити Тузлу до складу території РФ. Проте, вже через два тижні у російських ЗМІ з'являється інформація, що не Росія провокує конфлікт, порушуючи міжнародно визнані кордони української держави, а саме Україна розпочинає військові дії. У відповідь на дії росіян, українська сторона розгорнула на острові Тузла контингент українських прикордонних військ. Тодішній Президент України Леонід Кучма відвідав місце подій і оголосив про проведення військових навчань у акваторії Керченського півострова. У своєму інтерв'ю BBC у 2022 році, Л. Кучма зізнався, що ті події розкрили перед ним «агресивний характер путінської Росії» і що у жовтні 2003 року, як Верховний Головнокомандувач, він віддав наказ стріляти у разі спроби росіян вступити на українську землю [49].

Отже, 23 жовтня 2003 року Росія зупинила будівництво греблі, коли до українського берега лишалось близько 100 метрів. А 30-31 жовтня сторони розпочали перемовини, які закінчились для України болісним компромісом: рішенням про умови спільного з росіянами використання Азовського моря та згодою заборонити проходження Керченською протокою будь-яких військових кораблів без згоди Кремля [49]. Варто зазначити, що незважаючи на успішні заходи України у протидії російській агресії у жовтні 2003 року, конфлікт навколо острова Тузла став провісником майбутньої окупації та анексії Кримського півострова у 2014 році, а також повномасштабної військової агресії Москви. На жаль, тоді міжнародна спільнота не звернула достатньої уваги на агресивні наміри Кремля, а світові лідери плекали ілюзії про можливість «порозумітись».

Газове протистояння Росії та України почалося майже одразу після розпаду Радянського Союзу і встановлення кордонів тому, що основні активи «Газпрому» залишилися на території України, тобто, вийшли з-під безпосереднього контролю Кремля. Коли вперше Росія відрізала газ для України з метою отримання плати, Україна просто закрила транзит до Європи. Тоді європейські покупці звинуватили Росію в недотриманні умов договорів

на поставку газу і РФ вимушена була відновити поставки газу. Опрацьований матеріал свідчить, що Росія не може відрізати Україну, тому що це зруйнує її експорт, і «Газпром» чудово це розуміє [9].

20 лютого 1993 року концерн «Газпром» повідомив про намір припинити постачання газу в Україну через газовий борг. Тоді, під час зустрічі президентів України Леоніда Кравчука та Росії Бориса Єльцина, Київ погодився на обмін частини свого Чорноморського флоту на списання першого газового боргу перед Росією у розмірі 800 мільйонів доларів. Із 1992 року по 2005 рік Україна платила за російський газ 50 доларів за тисячу кубометрів. У ніч на 1 січня 2006 року російський «Газпром» припинив постачання палива Україні. «Газпром» звинуватив «Нафтогаз» у несанкціонованому відборі палива. Українська сторона звинувачення відкидала. Ці події назвали першою українсько-російською газовою війною. 4 січня 2006 року сторонам вдалося підписати домовленості. Згідно із ними закінчувалася практика бартерної торгівлі – транзит в обмін на газ. Між «Нафтогазом» та «Газпромом» тепер з'явився посередник – компанія RosUkrEnergo, оскільки російська сторона погодилась на газовий компроміс тільки через обов'язкову присутність RosUkrEnergo [47].

Як з'ясувалось, за роки своєї діяльності компанія RosUkrEnergo заборгувала перед російською стороною 2,4 мільярда доларів за поставлений газ. З 1 січня 2009 року «Газпром» у повному обсязі припинив постачання газу до України. 4 січня РФ звинуватила Україну у крадіжці газу, що не підтверджувалися конкретними фактами. 7 січня 2009 року Росія повністю закрила вентиль, що призвело до відсутності газу у Болгарії, Греції, Хорватії, Угорщині, Австрії, Румунії, Словаччині та Польщі. У Євросоюзі заявили: якщо постачання газу негайно не відновиться у повному обсязі, це непоправно зашкодить репутації України та Росії [47]. 18 січня 2009 року Путін і Тимошенко підписали Контракт купівлі-продажу природного газу у 2009-2019 роках, згідно з яким усувався посередник, ціна палива почала визначатися за формулою з прив'язкою до світових цін нафти, а за невідібрані обсяги газу

Україна повинна сплачувати російській стороні за так званим принципом *take or pay*.

Помаранчева революція 2004 р. стала тривожним сигналом для кремлівського керівництва щодо виходу України з-під російського контролю. У 2005 році, під час першої газової війни, Росія намагалась донести до Європи думку, що Україна є сумнівним транзитером газу, незважаючи на те, що протягом десятиліть наша країна ніколи не дозволяла зупинок у постачанні природного газу до Європи через свою територію. Водночас, разом із обвинуваченнями, Росія наполягала на потребі будівництва альтернативних газопроводів, які б не залежали від української системи (таких як Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга лінія «Блакитного потоку» в Чорному морі та розширення газотранспортної системи в Білорусі, яка зараз належить Газпрому).

Зауважимо, що газові конфлікти України з Росією завжди відбувалися під час новорічних свят, в найбільш не вигідний для Києва, як для покупця, період. Будучи монополістом на ринку, РФ мала можливість встановлювати будь-яку ціну, що, власне кажучи, і відбувалося. Після цього їм залишалося лише індивідуально вести переговори з українськими політиками. Кожен був готовий робити компроміси: хтось дозволяв «Газпрому» входити на внутрішній ринок, створюючи «RosUkrEnergo», деякі погоджувалися на підвищення цін і відмову від альтернативних постачальників, приймаючи принцип «бери або плати». Але цього виявилось недостатньо і наступним став суверенітет країни – Харківські угоди продовжили базування Чорноморського флоту Росії в Криму. Звернімо увагу, що як плату за спожитий газ протягом 1999-2001 років у розпорядження Росії було віддано 8 стратегічних бомбардувальників Ту-160 та 3 Ту-95МС, близько 600 крилатих ракет Х-22, що належали до складу далекої авіації. З одного боку, Україна мала знищити частину цих бомбардувальників в рамках домовленостей про роззброєння. З іншого боку, зараз є можливість побачити їх знову в українському небі [9].

Також протягом 1992–1996 рр. Україна та Росія активно проводили розподіл Чорноморського флоту колишнього Військово-морського флоту (далі ВМФ) СРСР. Цей процес передбачав розділення морського озброєння, військової техніки і майна Чорноморського флоту між обома країнами у співвідношенні 50 на 50, з подальшим виведенням частки, що залишалася у Росії, на її територію. Водночас, Росія використовувала «дипломатію затягування», а саме пропонувала різноманітні варіанти розв'язання проблематики Чорноморського флоту, але без його розділення. На вищому рівні дипломатичних взаємодій було ухвалено рішення йти на «компроміси» на користь РФ. З остаточної версії угоди було вилучено слово «тимчасове» стосовно перебування Чорноморського флоту РФ на території України. Велика частина Чорноморського флоту була врахована як компенсація за енергетичні борги України перед Росією. У 1997 році Україна надала дозвіл на двадцятирічне перебування Чорноморського флоту (далі ЧФ) РФ на території України з невизначеною метою. Така «постійна політико-військова присутність в Криму», спочатку дала можливість виграти час, а потім перетворити ЧФ РФ у потужного «троянського коня» просування інтересів Москви на півострові. Період з 1997 по 2002 роки став часами виживання українських ВМС через їхнє хронічне недофінансування. Водночас, поступово нарощувалися спроможності ЧФ РФ, у якого з електроживленням і запасами було гаразд [15].

Варто визнати, що Росія взяла до уваги події, пов'язані з Тузлою. Зокрема, у 2005 році Кремль перейшов до стратегії «активного впливу». На півострові Крим почали активізуватися різноманітні проросійські групи, збільшилася присутність російських політиків і представників російських націоналістичних рухів. Пізніше рівень пропаганди, який вже раніше був значним, ще більше підвищився. Слід визнати, що робота закладів культури та представників Чорноморського флоту РФ з різними цільовими групами – молоддю, ветеранами та трудовими колективами – була організована на найвищому рівні. У 2008 році фінансування моряків Чорноморського флоту

Російської Федерації значно перевищило витрати на Військово-Морські Сили України. Москві потрібне було законне політичне поле для подальших стратегічних маневрів. Підписання Харківських угод 21 квітня 2010 року забезпечило це поле. Фактично, згідно з попередніми угодами, які були укладені у 1997 році, Чорноморський флот Російської Федерації мав залишатися на території України до 28 травня 2017 року, тоді як дія Харківських угод розпочалася з 28 травня 2017 року. Фактично, ця дата стала вирішальною для досягнення російської інформаційної та політико-військової переваги в Криму. Після цього Кремлю залишалось лише максимально ефективно використовувати ці угоди [15].

Підсумовуючи матеріал підрозділу, варто зазначити, що російсько-українське протистояння має глибоке історичне коріння і охоплює різні аспекти – політичний, військовий, економічний та інформаційний. Повномасштабне несанкціоноване вторгнення Росії на територію України було ретельно сплановано. З підписанням Харківських угод почалася завершальна фаза підготовки до зміни статусу Криму. Хоча задумане тоді ще не було остаточно зрозумілим, зворотний відлік вже розпочався. Перебування на території суверенної країни військ іншої держави без визначеної в міжнародних угодах мети, всупереч Конституції, срацювало проти України. Під час російсько-українського конфлікту навколо острова Тузла Кремль активізував інформаційну кампанію щодо впливу на населення України. Варто визнати, що дії українського керівництва на випередження сприяли ліквідації конфлікту. На жаль, надалі українська політична еліта забула про цей випадок, а Москва, навпаки, зробила висновки та посилила інформативний маніпулятивний вплив як на цивільне населення, так і на військових. Доцільно визнати, що «газові війни» призвели до низки державних дій, які сприяли злочинному недофінансуванню Збройних Сил України, що спричинило деградацію армії, флоту, зовнішньої розвідки та контррозвідки, руйнацію сектору національної безпеки, судової та правоохоронної систем.

2.2. Методи та прийоми, що застосовує російська влада для формування підтримки своїх дій серед українського населення

Сучасна війна – це боротьба не стільки за території, скільки за вплив на свідомість населення. Вона має дуже специфічний характер: початок і кінець важко визначити, немає чіткої лінії фронту, вона розпочинається без офіційного оголошення, і країна навіть не усвідомлює, що вже є об'єктом такої війни. Обов'язковою складовою сучасної війни є інформаційний аспект, який стає ефективнішим за військовий. Особливістю є відсутність будь-яких норм і правил – як юридичних, так і моральних. Використовуючи вказівки Адольфа Гітлера: «Чим безглуздіша брехня, тим простіше в неї повірити» та Йозефа Геббельса: «Ми домагаємося не правди, а ефекту», російські пропагандисти, перекручують факти та вигадують нові побрехеньки [24].

Інформаційно-психологічна війна неможлива без широкого використання спеціальних методів і прийомів впливу, найпоширенішими з яких є: дезінформація, розсіювання громадської думки, психологічний та психотропний тиск. Для застосування психологічного та психотропного тиску на українське населення з метою провокування прийняття хибних рішень залучаються прокремлівські неурядові організації, російська православна церква. На сьогодні завдяки вмілому використанню інформації арсенал маніпулятивних прийомів незліченний:

1. Постійне, відповідно до поточної ситуації, змінення мети вторгнення в Україну. У ніч на 24 лютого 2022 року, Володимир Путін оголосив про початок «спеціальної військової операції» і назвав мету операції: «Захист людей, які протягом восьми років зазнають знуцань і геноциду з боку київського режиму». Для цього Кремль прагне демілітаризувати та денацифікувати Україну. У квітні 2022 р. пресекретар Путіна Дмитро Песков оприлюднив іншу причину вторгнення в Україну: «Росія у такий спосіб запобігає загрозі третьої світової війни». У вересні 2022 року за кілька днів до деокупації ЗСУ Харківської області Путін назвав іншу версію мети вторгнення: «Ліквідація антиросійського анклаву на території України». На

початку 2023 року, після успішного контрнаступу України в Харківській та Херсонській областях, Путін оприлюднив іншу версію мети війни: «Захист Росії та забезпечення її збереження» [5].

2. Використання рефреймінг контексту. Наприклад «Протест працівників малого бізнесу – це форма активної та ефективної боротьби за власні права». Після зміни контексту той самий факт набуває іншого, негативного забарвлення: «Черговий протест працівників малого бізнесу – це руйнівний удар по економіці країни в умовах війни».

3. Застосування метафор і притч – «держава не повинна залазити до кишені пенсіонера», «економіка шкутильгає», «бізнес на крові», «імперія зла», «танці під дудку заходу», «українська влада – діти з сірниками».

4. Вживання багаторазових повторів (метод Геббельса), методів емоційної накрутки, відволікання уваги.

5. Застосування надмірних емоцій у звинуваченні України в розробці біологічної зброї [6]. Такі емоції автоматично вимикають логіку і допомагають приховати несумісність заяв типу: «Для звільнення людей необхідно зруйнувати українські населені пункти».

Сукупність маніпулятивних технологій, яка стає системною, має стратегічну мету та транслюється через численні канали і джерела впливу, набуває характеру пропаганди. Необхідні ідеї, думки і настрої впроваджуються у свідомість поступово, крапля за краплею, формуючи цілісну картину світу для населення як своєї країни, так і для окупованої. Центр стратегічних комунікацій виокремив 5 основних етапів російської пропаганди протягом 2022 року [48]:

Етап 1. «Спецоперація з денацифікації, або Київ за 3 дні». У свідомості населення поняття «операція» є швидкою, локальною дією. Тому Кремль для пояснення своїх дій обрав саме такий термін – завдяки чіткому виконанню завдань, «непереможна російська армія» швидко ліквідує осередок зла в Україні. Збройні сили України «відразу перейшли на бік Росії» та разом знищують націоналістів. Мирному населенню нічого не загрожує. Своїми

діями Росія відновлює свою історичну повноту, збираючи «русский мир» разом у всій його сукупності великоросів, білорусів і малоросів.

Етап 2. «Націоналісти взяли в заручники цивільних, тому є жертви». Коли українці почали чинити супротив, стало зрозумілим, що з наскоку захопити Україну не вийшло. Тривалість воєнних дій почали виправдовувати тим, що українські війська використовують мирне населення як «живий щит».

Етап 3. «Наш противник – Захід». Затягування воєнних дій стали виправдовувати втручанням Заходу, який надає Києву фінансову, військову допомогу. Акцент уваги переміщується на «фактичну війну Росії з НАТО на території України». Завдяки нав'язуванню Заходом цієї війни Росії, якій не залишили вибору, Кремль був вимушений розпочати повномасштабне вторгнення.

Етап 4. «Священна народна війна». Після приєднання деяких регіонів до Росії, війна з наступальної перетворилась на оборонну, «справедливу, бо ведеться вже за російську територію». Пошкодження української інфраструктури змусить Київ підти на поступки Москві. На фронті виникли проблеми, які приховувались командуванням, проте найближчим часом їх буде усунено.

Етап 5. «Боротьба з Сатаною». Захід прирівнюється до Антихриста, що має надзвичайні здібності і діє проти християн. Наприкінці року Росія стала виправдовувати свої дії війною за святу Русь проти Сатани. Одночасно засобами масової інформації поширюється думка про зраду Путіна оточенням, про недоцільність існування світу без Росії, про застосування ядерної зброї.

За ствердженням Ю. Горбаня, Росія розпочала проводити інформаційну пропаганду з часів отримання Україною незалежності. Усі українсько-російські конфлікти супроводжувалися інформаційним маніпуляційним впливом на українське суспільство. Щороку Росія витрачала на інформаційну війну проти України до 4 млрд.дол. [40, с. 44]. Масштабну інформаційну кампанію Кремль розгорнув у 2013 році, яка згодом сприяла збройній агресії в Україну. Починаючи з 2014 року, інформаційний вплив на українське

суспільство мав на меті легітимізувати анексію українських земель. Найголовніша стратегія інформаційно-психологічних операцій, що проводив Кремль, була спрямована проти громадянської ідентичності України з метою формування сталої відмови українців захищати свою державу.

Російські медіа після 2014 року вдавалися до перекручування фактів та відкритої дезінформації. Я. Малик звертає увагу, що російські журналісти, подаючи неправдиві інтерпретації, змінювали реальні події. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень України визнавали активний інформаційно-психологічний вплив не тільки на українську аудиторію, а й на російську та західну через створення фейкового «медіа бачення» військових подій, штучного створення масової підтримки дій Москви населенням Півдня та Сходу України. Для досягнення своїх цілей були задіяні як традиційні канали масової інформації, так і соціальні мережі. З 2014 року пропагандистська машина Кремля розпочала створення механізму блокування інформації від зовнішнього європейського та американського світу та перерозподілила потік вигідної для Росії інформацій на країни Близького та Далекого Сходу, Африки. На думку П. Ухаля, вона не тільки маніпулює фактами та інформацією, а найголовніше, намагається переписати історію, створюючи альтернативні наративи [40, с. 48]. Державний департамент США у 2020 році визначив п'ять основних стовпів системи російської пропаганди та дезінформації. Ці стовпи, згідно з позиціями американських експертів, включають офіційну комунікацію влади, глобальну державну інформаційну службу, фінансовану державою, прокси – ресурси (ЗМІ в інших країнах, закордонних «експертів», які поширюють російські наративи), соціальні мережі та кібер-дезінформацію [40, с. 49].

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що громадська думка формується через інформацію будь-якими засобами її передачі. Саме інформація дає можливість контролювати суспільство, впливати на суспільну свідомість в цілому. Спотворюючи події, перекручуючи історичні факти, підмінюючи поняття, пропагандисти досягають формування певного підґрунтя,

яке деморалізаціє громадян та сприяє подальшому військовому вторгненню та переходу на сторону інформаційного агресора.

Також варто визнати, що російсько-українське протистояння має глибоке історичне коріння і охоплює різні аспекти – політичний, військовий, економічний та інформаційний. Сучасна війна стала здобутком нового часу саме тому, що багато потрібних для неї завдань можна виконати за рахунок інформаційного компонента. Чим сильнішим він стає, тим легшим буде виконання цих завдань. Констатуємо, що в сучасних умовах перевага буде на боці того, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Інформаційно-психологічна війна, яку застосовує російська влада, неможлива без широкого використання спеціальних методів і прийомів впливу, вся багатоманітність яких зводиться до маніпуляції, яка вводить суспільство в оману, створюючи неправдиву картину реальності. Інтернет, соціальні мережі, телебачення та радіо країни-агресора допомагають російським пропагандистам поширювати інформацію за допомогою створення певного емоційного настрою серед широкої аудиторії, який усуває психологічний захист – спробу захистити себе від «промивання мізків» пропаганди чи реклами.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

3.1. Напрямки інституціональної протидії інформаційній агресії: теоретичний аспект

Аналіз сучасних досліджень показав, що важливою складовою сучасних війн є спроможність країни протистояти інформаційній агресії. Доцільно зазначити, що формування та реалізація політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки залежить від злагодженої діяльності інститутів, які відповідають за захист політико-сміслового та політико-образного просторів в інформаційно-комунікаційній сфері як всередині держави, так і на міждержавному рівні. Дуже важливим є протидія інформаційній агресії всередині атакованої країни. Вона потребує міцного інформаційного фундаменту в національній свідомості й поглядах населення на протипагу маніпулюванню людською свідомістю і створенню хаосу серед населення для полегшення керування ним. Серед ключових пріоритетів політики захисту національних інтересів держави слід виділити:

1. Удосконалення повноважень державних регуляторних органів, які здійснюють діяльність щодо інформаційного простору держави, з метою досягнення адекватного рівня спроможності держави відповідати реальним та потенційним загрозам національним інтересам країни в інформаційній сфері.

2. Визначення механізмів регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій, закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ та населення.

3. Створення і розвиток структур, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, насамперед у Збройних Силах країни, з урахуванням практики держав – членів НАТО.

4. Побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій.

5. Розвиток механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти країни.

6. Посилення спроможності сектору безпеки і оборони щодо протидії спеціальним інформаційним операціям [3, с. 2].

Важливу роль у протидії інформаційній агресії відіграє міждержавна взаємодія. Відповідно до вимог Статуту ООН, національне кримінальне право фактично усіх держав світу забороняє агресивну воєнну пропаганду, а саме: розпалювання соціальної ворожнечі, нагнітання соціальних конфліктів, загострення суперечностей у суспільстві, пробудження низинних інстинктів у людей. Зазначене положення покликано забезпечити підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. Міжнародний кримінальний суд (надалі – МКС) уповноважений розглядати такі злочини як геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії. Варто зазначити, що деякі європейські країни криміналізували пропаганду війни, наприклад в статті 92 Кримінального кодексу Естонії, в статті 77 Кримінального кодексу Латвії. Така ситуація обумовлена тим, що європейські держави визнають юрисдикцію МКС [28, с. 176].

Якщо країна-агресор порушила міжнародні договори або здійснила злочини проти міжнародного права, то інші країни можуть намагатися притягнути її до відповідальності через правові процедури. Однак існують і обмеження на вплив міжнародного права на країну-агресора. Наприклад, якщо країна-агресор є постійним членом Ради Безпеки ООН, неможливо застосовувати санкції або інші заходи проти неї через постійні її вето. Міжнародно-правовий тиск на країну-агресора також потребує часу для досягнення бажаного ефекту. Він може включати поступове накопичення

підтримки міжнародного співтовариства, посилення міжнародних санкцій або поетапну правову процедуру – позови до міжнародних судів або трибуналів.

Ще однією формою протидії агресії можуть бути дипломатичні заходи, включаючи засудження агресії на міжнародних форумах, висловлювання засудження та вимоги виконання міжнародних договорів та норм міжнародного права. Країни-агресори можуть стикатися з ізоляцією на міжнародній арені та втратою довіри спільноти. Однією із найпоширеніших форм міжнародного тиску на країну-агресора є застосування економічних санкцій. Країни або міжнародні організації можуть ввести обмеження на торгівлю, фінансові операції, інвестиції та інші економічні зв'язки з країною-агресором. Це може призвести до значного економічного ушкодження для країни-агресора і створити мотивацію для зміни її політичної поведінки.

На сьогодні Російська Федерація через несанкціоноване повномасштабне вторгнення в Україну є найбільш підсанкційною країною світу і наразі саме санкції повинні стати дієвим інструментом впливу на країну-агресора з боку цивілізованої світової спільноти [33]. Станом на лютий 2024 року Радою ЄС ухвалено 13 пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією Росії проти України [33], дію яких продовжено до 25.02.2025 р. Проте, попри санкції, запроваджені США та її союзниками, російська економіка і торгівля тримаються напрочуд добре. Аналіз матеріалу свідчить, що завдяки військовим, енергетичним, економічним та інформаційним важелям впливу Москві вдається тримати «коло друзів». Незважаючи на ефективну інформаційну боротьбу до якої залучилися уряд та українське суспільство з самого початку повномасштабного вторгнення, реакція держав з усього світу була неоднозначною: частина країн підтримала Україну, частина країн взяла сторону Російської Федерації; а деякі утрималися від приєднання до будь-якої з груп, маючи на меті мінімізацію ризиків від цього конфлікту.

Під час узагальнення матеріалу з'ясовано, що мета у всіх країн майже однакова – добробут своєї держави та своїх громадян, але шляхи для її

досягнення різні. Країни, які мають добре розвинену економіку, обрали можливість спільно діяти на світовій арені заради демократичних цінностей, стабільності, співпраці і взаєморозуміння та надали моральну, військову, фінансову підтримку Україні. Наразі, ці країни потерпають теж від санкцій, які вони запровадили проти Росії, проте намагаються переорієнтувати свою економіку, щоб уникнути залежності від російських енергоносіїв. Більшість країн продовжує надавати допомогу Україні, розуміючи, що «Україна бореться не лише проти загарбника, але й за Європу» [39]. Інші країн завдяки інформаційному, економічному впливу Кремля підтримують Російську Федерацію або виказують нейтральну позицію до українсько-російського конфлікту. Російська пропаганда просуває ідею, що Москва є єдиним гарантом безпеки як в окремому регіоні, так і в світі, а Захід є недостатньо надійним союзником. Ця інформаційна експансія підкріплюється дешевим російським газом (та, в меншій мірі, нафтою), допомогою місцевим елітам, а саме – постачанням зброї та направленням російських найманців у разі необхідності. Платою за це для Росії стає підтримка її цими державами на світовій арені.

Інші країни, ховаючись за гаслом: «Безпека та добробут свого народу понад усе», утримуються від засудження Росії за повномасштабне несанкціоноване вторгнення та продовжують співпрацювати з державою-агресором, аргументуючи, що погоджуються лише з тими санкціями, які прийняті на рівні ООН всіма країнами світу. А це апріорі неможливо через право вето, яке постійно застосовує Росія.

Опрацьований матеріал підрозділу допоміг виокремити напрямки протидії інформаційній агресії з боку атакованої країни, сприяв усвідомленню важливості міждержавної взаємодії. Систематизація вітчизняного та закордонного досвіду свідчить про те, що у контексті забезпечення безпеки країни важливим є розробка системи узгоджених дій всіх інститутів, які включені до формування та реалізації державної інформаційної політики.

3.2. Досвід України у протидії російській інформаційній агресії

За оцінками ООН, конфлікт на Сході України, є одним із самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни [1, с. 13]. Свідомо чи несвідомо у ньому задіяне не тільки все населення країни, яке стало об'єктом агресії, а й міжнародне співтовариство. Для протидії інформаційній агресії, а також для забезпечення безпекової ситуації у світі необхідна переоцінка своїх власних зовнішніх та внутрішніх пріоритетів. Варта уваги думка німецького філософа і психолога Еріха Фромма (1900-1980), який у в своїй фундаментальній праці «Анатомія людської деструктивності» (1973 р.), звернув увагу на те, що людині як істоті важливо спиратись на певну систему моральних координат – розділяти добро і зло, щоб протистояти зовнішнім загрозам [18, с. 78]. Коли людина чітко ідентифікує себе з певним суспільством, бачить себе частиною групи, єдиної держави, вона «обростає моральним корінням», оскільки суспільство пропонує їй певну систему координат, яка допомагає всім колективно вижити в найскладніших ситуаціях. Адже недарма найменше піддаються маніпулюванню люди з чітко вираженою соціальною і політичною позицією, оскільки маніпулятивні дії невід'ємно співвідносяться із соціокультурною ідентичністю, освіченістю, груповою солідарністю [18, с. 80].

Законодавча база України має ряд нормативних актів, які сприяють створенню ідентифікації населення з українським суспільством, завдяки дії яких вдається протистояти агресії Росії з 2014 року, а саме:

1. Конституція України визначає Україну як суверенну та незалежну державу з власною мовою, культурою та ідентичністю. Вона гарантує права громадян на збереження своєї національної самобутності та розвиток українського суспільства.

2. Закон «Про громадянство України» допомагає встановити юридичний зв'язок громадян з українським суспільством [26].

3. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає статус української мови як державної мови України та забезпечує право громадян на використання та розвиток української мови [27].

4. Закон «Про культуру» регулює відносини у сфері культури та сприяє її розвитку. Він встановлює механізми підтримки національних та культурних цінностей, сприяє розвитку національних традицій, мистецтва та інших аспектів культурного життя українського суспільства [29].

5. Закон «Про освіту» допомагає збереженню та розвитку української культури, історії та національної свідомості [30].

6. Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає загальні принципи національної політики України, включаючи заходи щодо зміцнення національної ідентичності, розвитку мови, культури та освіти [31].

Доцільно визнати, що спроба позбавлення українців власної національної ідентичності не нова, вона активно використовувалась як царським режимом, так і радянською владою. Останнім часом з'являється багато історичних міфів, які деструктивно впливають на свідомість українців. Проте, з метою протидії спробам викривлення історико-правової реальності в Україні діє Центр протидії дезінформації, який створено Указом Президента України при Раді національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року [22, с. 108]. Його діяльність сфокусована на виявленні та аналізі поточних, попередженні прогнозованих загроз інформаційній безпеці України у контексті історичних та історико-правових фальсифікацій. В сучасних умовах володіння інформаційною зброєю, засоби захисту від неї стають одним з головних завдань забезпечення національної безпеки держав.

Наша держава захищає національні інтереси у інформаційній сфері завдяки реалізації низки програм гуманітарного, економічного, військово-технічного та наукового характеру:

1. Встановлення широкої мережі незалежних ЗМІ та журналістських організацій, які виступають проти дезінформації. Це дозволяє широкому колу

громадян мати доступ до різноманітної інформації та отримувати об'єктивну картину подій.

2. Використання соціальних мереж та інтернет-платформ для поширення правдивої інформації та спілкування з громадянами. Уряд та активісти розробляють контент, який відповідає на дезінформацію та пояснює правдиву ситуацію.

3. Проведення цілодобового марафону, який розпочали провідні телеканали України з 24 лютого 2022 року (станом на 02.06.2024 р. це 830 день марафону). Завдяки безперервній роботі засобів масової інформації, організацій громадянського суспільства та освітнім заходам, українці стали критичними до отриманої інформації та навчилися розпізнавати дезінформацію. Варто зазначити, що правдива інформація сприяє зміцненню резистентності громадян проти інформаційної агресії.

В сучасному світі будь-яку війну виграє той, хто виграє війну інформаційну [38]. І той, хто обиратиме виключно оборонну тактику, апріорі програє. Треба вміти як реагувати, так і задавати інший контекст дискурсу в світовому інформаційному просторі [38]. Доречним буде зазначити, що дипломатична команда Президента України з лютого 2022 року застосовує новий стиль дипломатії, який можна охарактеризувати як «турборежим» – інтенсивний, ризикований, але водночас обдуманий. Цей підхід викликає значні зміни в правилах гри на міжнародній арені і для багатьох традиційних європейських дипломатів є неприйнятним. Інколи він виявляється дуже агресивним, майже нечемним, дуже публічним та орієнтованим на цифрову аудиторію. У своїй зовнішній політиці Україна керується правилом: «Будь-що, аби спрацювало». Обираючи такий шлях, команда та сам Президент України усвідомлювали, що доведеться порушити усталені дипломатичні протоколи. Здебільшого раніше дипломатія працювала за зачиненими дверима. Проте, у сучасній війні такими методами не перемогти. На відміну від традиційної дипломатії, українська дипломатія орієнтована на зарубіжну, міжнародну, світову громадськість, має відкритий характер дипломатичної діяльності.

Необхідно зазначити, що в умовах циркуляції інформації в режимі реального часу перевагу отримує та сторона, яка здатна донести до світової спільноти відомості про конфлікт під вигідним для себе кутом зору [19, с. 26]. Найцінніша її особливість це те, що громадськість може виступати провідником державних чи національних інтересів на рівні з офіційними колами – переговорна якість дипломатії в її публічній формі перетворюється на комунікацію з публікою, отже має неформальний зміст і є багатовекторною. Це стає дієвим чинником прийняття рішень поряд із професійними службовцями зовнішньополітичних відомств.

Опрацювання матеріалу дозволило, використовуючи важливий елемент стратегічного планування та прийняття стратегічних управлінських рішень, визначити в інформаційному просторі сильні і слабкі сторони, можливості і загрози, що впливають з сучасної реальності та в майбутньому нададуть можливість, на мою думку, розробити ефективні стратегії відповідно до потреб і викликів (Таблиця 1).

Таблиця 1

**SWOT-аналіз сучасного стану внутрішнього та зовнішнього
безпекових середовищ у інформаційній сфері України**

Сильні сторони	Слабкі сторони
Безмежний науковий потенціал у сфері інформатизації та зв'язку	Відставання у виробництві наукоємних та високотехнологічних продуктів, зокрема у сфері телекомунікаційних засобів і технологій
Чимала мережа інформаційно-телекомунікаційних компаній – провайдерів зв'язку. Існування безмірної кількості магістральних	Недостатня інтеграція в загальну систему міжнародної інформаційної безпеки

оптоволоконних ліній зв'язку	
Велика привабливість та прибутковість інформаційно-телекомунікаційної галузі	Недостатня захищеність національного інформаційного простору від інформаційної експансії іноземних ЗМІ
Здатність політичного керівництва діяти у напрямку діджиталізації суспільства, що сприяло активізації роботи Міністерства інформаційної політики як координатора протидії російській пропаганді	Неможливість інформаційного покриття окупованих територій України
Посилення національної самосвідомості населення	Відсутність системи стандартизації для інформаційних продуктів та послуг
Відсутність російських ЗМІ в державному українському медіапросторі	Низька пропускна здатність державних сервісів
Можливості	Загрози
Удосконалення стратегії безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що працюють у сферах управління державою, оборони, банківської сфери та інших галузях економіки, а також систем управління об'єктами критичної інфраструктури	Розповсюдження у міжнародному інформаційному просторі викривленої, недостовірної та прихованої інформації, що спричиняє шкоду національним інтересам України
Поліпшення нормативно-правової бази для забезпечення захисту державних структур	Зростання випадків кіберзлочинності та кібертероризму, що становить загрозу стійкому та безпечному функціонуванню національних

	інформаційно-телекомунікаційних систем
Приведення національних стандартів і технічних регламентів для застосування інформаційно-комунікаційних технологій, згідно з відповідними міжнародними стандартами	Поширення негативних інформаційних впливів, спрямованих на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України
Розширення доступних інформаційних сервісів та удосконалення спектру інформаційних послуг для різних груп населення за рахунок репутації надійного джерела інформації	Зростання непрогнозованого потоку інформаційних повідомлень
Підвищення технологічної конкурентоспроможності України в галузі інформатизації та зв'язку	Ризик втрати висококваліфікованих фахівців на користь зарубіжних конкурентів
Розширення асортименту інформаційних послуг та підвищення якості обслуговування на державних інформаційних ресурсах	Непербачуваність сценарію врегулювання російсько-українського конфлікту
Завоювання українськими ІТ-фахівцями світового інформаційного простору	Вразливість численних електронних баз даних, у тому числі баз персональних даних громадян України

Детальний аналіз опрацьованого матеріалу підрозділу дозволив визначити напрямки протидії російській інформаційній агресії в українському медіапросторі. Для удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування національного інформаційного простору з

метою прискорення євроінтеграції необхідно насамперед вдосконалити законодавство в інформаційній сфері та привести його у відповідність до міжнародних стандартів. Одночасно потрібно стимулювати пошук шляхів розвитку вітчизняного виробництва конкурентоздатних засобів інформатизації та зв'язку, з метою зменшення стратегічної, технічної і технологічної залежності від інших країн. Також для підвищення збільшення обсягу, якості та конкурентоспроможності українського інформаційного простору потрібно сприяти розвитку власного інформаційного продукту виробниками та поширювачами. Варто стимулювати створення та підтримку мережевих соціальних структур, що мають на меті захист національних інтересів України в інформаційному просторі. Додамо, що інтеграція в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні системи та організації повинна бути тільки на рівноправних, економічно доцільних умовах. Такі дії необхідні для збереження інформаційного суверенітету. Одночасно варто підвищувати рівень підготовки кадрів для проведення інформаційного протидії шляхом міжвідомчої кооперації та централізації навчання як технічних спеціалістів так і керівного персоналу.

Підсумовуючи вищевикладене, варто визнати, що реакцію країн світу на повномасштабне неспровоковане вторгнення Російської Федерації в Україну яскраво відображають слова Франкліна Рузвельта, 32 президента США, про те, що, якщо мир похитнувся в якомусь регіоні, то це сталося у всьому світі. Країни були змушені стати на чиюсь сторону. Проте, незважаючи на ефективну інформаційну боротьбу до якої залучилися уряд та українське суспільство з самого початку повномасштабного вторгнення, реакція держав з усього світу була неоднозначною: частина країн підтримала Україну, частина країн стала на бік Російської Федерації; а деякі утрималися від приєднання до будь-якої з груп, маючи на меті мінімізацію ризиків від цього конфлікту. Ось чому до теперішнього часу відсутні реальні результати реалізації протидії інформаційній агресії з боку Росії. З огляду на це, не зайвим буде ще раз акцентувати увагу на необхідності спільної опозиції до Росії, яка вже стала

одним із символів нового об'єднання на Заході. Тому з метою співпраці у протидії російській дезінформації та пропаганді Міністерство культури та інформаційної політики України запропонувало створити «Інформаційний Рамштайн» – єдиний інформаційний фронт України та країн-союзниць [16, с. 182].

Усвідомлюючи, що той, хто обирає виключно оборонну тактику, апріорі програє, Україна змушена в короткі терміни виробити свій дипломатичний стиль. На відміну від традиційної дипломатії, українська дипломатія орієнтована на зарубіжну, міжнародну, світову громадськість, має відкритий характер дипломатичної діяльності. Необхідно зазначити, що в умовах циркуляції інформації в режимі реального часу перевагу отримує та сторона, яка здатна донести до світової спільноти відомості про конфлікт під вигідним для себе кутом зору.

Особливо актуально, з огляду на ситуацію, що склалася, наголосити, що засоби інформаційної протидії російській агресії потребують удосконалення на законодавчому рівні через відсутність системного підходу до їхньої реалізації на місцях. Аналіз сильних та слабких сторін, ідентифікації загроз і оцінки можливостей окреслив необхідність глибокого міжнародного співробітництва з Європейською Співдружністю та НАТО у сфері кібербезпеки, а також у протидії гібридним загрозам. Це сприятиме повній цифровізації та подоланню корупції в країні, призведе до духовної і політичної єдності українського народу.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження були зроблені такі висновки:

Понятійно-категоріальний аналіз сутності дослідження інформаційної війни дозволив стверджувати, що збройні політичні конфлікти, які велися переважно військовими засобами, себе вичерпали. Якщо у війнах минулого, незважаючи на фізичні, матеріальні та моральні втрати, до яких вони призводили – все було зрозуміло: де ворог, де лінія фронту, які озброєння застосовувалися, то у війнах нового покоління вищезгадані поняття розмиваються або й взагалі не існують. Для захисту своїх інтересів або досягнення своєї мети сторони сучасного збройного політичного конфлікту використовують політичний тиск, економічні санкції, а також військові дії, які на жаль, у більшості випадків, застосовуються миттєво під гаслом «примус до миру». Опрацьований матеріал допоміг усвідомити, що сучасний політичний конфлікт набуває гібридних якостей, які дозволяють здійснювати агресію з найменшими витратами у порівнянні з традиційними військовими формами. Доцільно визнати, що саме інформаційний компонент впливу випереджає всі інші методи прямої боротьби, адже саме інформація є специфічним товаром, вона не може споживатися окремою людиною, її споживач – суспільство.

Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, проблема регулювання та протидії інформаційним війнам не втрачає своєї актуальності через те, що більшість сучасних конфліктів не розв'язані, а, навпаки, тільки поглиблюються, набуваючи гібридності. Аналіз літератури показує значний інтерес науковців до даного питання, проте на теперішній момент єдиної та чітко визначеної системи з вивчення проблематики інформаційних війн у соціальних мережах не існує. Теоретичні аспекти інформаційних війн у сучасному інформаційному суспільстві аналізували світові науковці Белл Д., Маклюен М., Стейн Дж., Постер М., Хаяші Ю., Масуда Й., Тоффлер Е.

В українському науковому дискурсі дана проблематика знаходить своє відображення у роботах Башинського В., Білоусова О., Бондаренка С., Волощук О., Горбаня Ю., Гуссейнова Р., Дейнеги В., Додонової Р., Жадька В.,

Зелінського Р., Зражевської Н., Кабаненко І., Калініченко Б., Киридона А., Книшової І., Князева С., Козьми В., Курбана О., Малика Я., Окіпнюка В., Парахонського Б., Подика О., Потоцької Ю., Почепцова Г., Прозорова А., Ржевської Н., Сащук Г., Солових В., Суркової А., Сюмар В., Фещенко І., Череватюка В., Шайгородського Ю., Шевченка Д., Шевчука П., Шугаєва А., Ярмощук Т.

Варто зазначити, що інформація та комунікація, які спотворюються та зазнають маніпуляцій, формують основу сучасного збройного політичного конфлікту. Можливість зловживання інформацією (приховування важливої інформації, незаконне або недостовірне її поширення) є найголовнішим елементом у сучасному конфлікті, що використовується, як стратегія впливу засобів масової інформації на особистість з метою трансформації або знищення духовних цінностей, які мають морально-етичне походження, та заміну їх на матеріальні цінності, що будуть сприйматися як благо. А це дасть змогу країні-агресору маніпулюванням досягти своєї амбітної мети. Важливим компонентом для перемоги у сучасному збройному політичному конфлікті є не лише населення ворожої сторони, а й власне населення, бо перемога у війні вирішується на полі бою, а поразка – в свідомості людей.

Характеристика впливу мережевих технологій на формування маніпулятивного потенціалу в сучасних конфліктах дозволяє стверджувати, що інформаційне втручання є одним із головних чинників, що сприяє ескалації військових дій. Для маніпулювання свідомістю населення використовуються різні технології впливу на суспільство, проте результат завжди однаковий – формування настрою невдоволення, створення внутрішньополітичної кризи та виникнення внутрішньодержавного конфлікту, для врегулювання якого долучається країна-агресор. У сучасному збройному політичному конфлікті найчастіше використовуються можливості ІТ-гігантів (сервісів і платформ компанії Google, Apple, Facebook, Twitter) для розповсюдження дезінформації з метою маніпулятивного впливу на користувачів. Накопичення на території країни агресивно налаштованих

людей з психічними розладами, якими легко маніпулювати, сприяє провокації конфлікту. Проте визначальну роль у формуванні стереотипів агресивності й агресивної установки відіграють фактори зовнішнього середовища. Метою такого інформаційно-психологічного впливу є придушення, дезорганізація та дезорієнтація об'єктів впливу, внаслідок чого у них виникають порушення психічного здоров'я, підкорення свідомості та підсвідомості, спонтанні дії в необхідному для суб'єкту впливу напрямі. Найголовніше, що ці зміни відбуваються непомітно для об'єкта, на який вони скеровані.

Історичний аналіз російсько-українського протистояння дав можливість стверджувати, що воно має глибоке історичне коріння. Кремль завжди не тільки створював ці конфлікти, а й контролював їхній перебіг. Інформаційна експансія Російської Федерації проходила непомітно для більшості громадян та не мала точно визначених дат початку та завершення. Наслідками її була втрата довіри населення до уряду, формування комплексу меншовартості та розкол в суспільстві на національному та культурному рівнях, спочатку пасивний, а потім активний протест, що призводив до дестабілізації у державі або її регіонах, реальних бойових дій. Визначальним чинником втрати урядом контролю над частинами територій була російська військова присутність. Москва використовувала провокації як привід для вторгнення – обстріли території України. Взимку 2022 року, перед вторгненням, росіяни вдавалися до провокацій – у цей день було обстріляно 30 населених пунктів на підконтрольних Україні територіях. Однак Кремлю не вдалося змусити Київ перейти до радикальних дій, бо українське керівництво врахувало слабкі сторони та негативні моменти російсько-грузинської війни. Варто звернути увагу, що в Україні для ведення військових операцій Кремль став застосовувати приватні військові компанії, зокрема «Вагнер». Усе це російськими засобами масової інформації подавалось як «захист українського народу від знущань і геноциду з боку київського режиму».

Уся різноманітність методів та прийомів інформаційно-психологічного впливу, що застосовував Кремль для підтримки формування своїх дій серед

українського населення, зводиться до маніпулювання та пропаганди. Російська влада використовувала велику кількість каналів та джерел впливу через які потрібні ідеї, думки, настрої «вживлювалися» у свідомість поступово, крапля за краплею, врешті, формуючи необхідний для Росії світогляд. Російська пропагандистська машина, використовуючи емоційний компонент, активно постійно працює над створенням негативного образу України, зображаючи її як «націоналістичну», «агресивну», тим самим виправдовуючи свої дії на міжнародній арені. Головними напрямками маніпулятивного впливу були і залишаються надалі руйнування почуття нації, розвинення стереотипу вторинності українців, дестабілізація ситуації в державі, зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного впливу. Керівництво Російської Федерації використовує нарративи геббелівської пропаганди, а саме: «хто контролює інформаційне поле, той має владу», «багаторазове повторення брехні, сприймається за правду», «правда не потрібна, потрібен результат». Доцільно визнати, що Кремль одночасно впроваджує централізовану систему пропаганди своїх національних цінностей та дискредитує європейські цінності і норми.

З'ясування напрямків інституціональної протидії інформаційній агресії дозволило зробити висновок, що формування та реалізація політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки залежить від злагодженої діяльності інститутів, які відповідають за захист політико-сміслового та політико-образного просторів в інформаційно-комунікаційній сфері як всередині держави, так і на міждержавному рівні. За даними аналітиків в умовах циркуляції інформації в режимі реального часу перевагу отримує та сторона, яка володіє найбільш розвинутою інформаційною інфраструктурою і здатна донести до світової спільноти відомості про конфлікт під вигідним для себе кутом зору. Найчастіше, з метою протидії інформаційній агресії з боку атакованої країни використовуються форми міжнародно-правового, дипломатичного чи економічного тиску, які, на жаль, потребують певного часу, проте, можуть створити мотивацію для зміни політичної поведінки

країни – агресора. На перший погляд, Україна отримує всебічну політичну підтримку від міжнародної спільноти, проте, через економічну залежність багатьох країн Європейського Союзу від Російської Федерації, виникають значні розбіжності у ставленні цих країн до російсько-української війни, що призводить до коливання в рішучості визначення термінів, тимчасовості та неповного охоплення санкціями. Позиція європейських держав щодо України стає найбільшим випробуванням для їхньої власної спроможності, навіть з неприємними наслідками для їхньої економіки. Наголошуємо, що після того, як Російська Федерація напала на Грузію у 2008 р., вона не отримала гострої реакції світу і міжнародної ізоляції. Натомість, це призвело до «перезавантаження відносин зі США». Фактично агресора не було визнано і не було покарано за діяння, які можна кваліфікувати як розв’язання агресивної війни, тому, що більшість держав-членів ООН є енергетично залежними від Російської Федерації більш ніж на 50 % [4, с. 131]. Така ситуація заклала підґрунтя для безкарності та «розв’язала руки» російському агресору.

Ситуація з Україною у 2022 році засвідчила наявність кризи міжнародного права. Незважаючи на осуд міжнародною спільнотою дій Росії як агресора, прийняття економічних санкцій з метою припинення військових дій агресора, Росія продовжує грубо порушувати взяті на себе міжнародні зобов’язання. Очевидно, що ключову роль у відносинах між державами здебільшого відіграє сила, а не принципи міжнародного права, які так довго вибудовувались людством як фундамент міжнародної системи. Вони мали слугувати гарантією миру та безпеки світу, натомість ігноруються деякими «гравцями» міжнародної політики. А це свідчить про початок нового етапу розвитку міжнародних інституцій з обов’язковою зміною «правил гри».

Наразі, Україна, орієнтуючись на європейську модель розвитку, позиціонує себе як європейська держава, що спроможна зробити вагомий внесок у розбудову європейської економічної, політичної та безпекової систем [23, с. 44]. Для зміцнення позицій на світовій арені Україні важливо активно протистояти дезінформації, організованій проти неї Москвою. Для зменшення

інформаційно-психологічного впливу на українське та міжнародне суспільство, захисту інформаційного поля країн, покращення стану національної безпеки необхідно:

1. Удосконалити повноваження державних регуляторних органів, які здійснюють діяльність щодо інформаційного простору держави, з метою досягнення адекватного рівня спроможності держави відповідати реальним та потенційним загрозам національним інтересам країни в інформаційній сфері.

2. Визначити механізми регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій, закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ та населення.

3. Створити та розвивати структури, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, насамперед у Збройних Силах країни, з урахуванням практики держав – членів НАТО.

4. Побудувати дієву та ефективну систему стратегічних комунікацій.

5. Розвивати механізми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти країни.

6. Посилити спроможність сектору безпеки і оборони щодо протидії спеціальним інформаційним операціям.

Висвітлення позитивного досвіду України в протистоянні інформаційній агресії дало можливість усвідомити, що саме держава є ініціатором та координатором у створенні об'єднуючої українське суспільство системи орієнтирів шляхом вдосконалення демократичного врядування, нормативно-правової бази та системи політичних і спеціальних інститутів, забезпечення безпеки; подолання корупції і забезпечення умов для функціонування організацій громадянського суспільства. Для ефективного протистояння сучасним викликам в умовах обмежених ресурсів Україна вимушена

демонструвати більшу гнучкість, бути більш інноваційною та технологічно стійкою. Ситуація навколо України вже давно вийшла за межі регіонального протистояння та має далекосяжні наслідки для всієї європейської системи міжнародної безпеки. Важливо розуміти, що протидіяти інформаційній агресії можливо, проте, варто розраховувати на власні сили, тобто намагатися ліквідувати прояви цієї війни на інформаційному чи пропагандистському рівні, щоб вони не змогли поширитися й на інші сфери: економічну, політичну, соціальну.

На міждержавному рівні необхідно підвищувати та покращувати імідж України та її конкурентоспроможність. Зовнішньополітичний курс, самостійно впроваджений Україною, наразі найбільше відповідає статусу незалежної держави і сприяє зміцненню її суверенітету та утвердженню позиції української держави на міжнародній арені. 21 вересня 2022 року Президент України Володимир Зеленський звернувся до Генеральної Асамблеї ООН із попередньо записаним відео, виклавши п'ять «необговорюваних» умов для «формули миру» (далі – «формула»). Докладний зміст «формули» з 10 пунктів був оприлюднений Президентом України Володимиром Зеленським 15 листопада 2022 року під час Саміту лідерів G20 на Балі в Індонезії.

Для протидії російському інформаційному впливу Україні на державному рівні необхідно:

1. Удосконалити законодавство в інформаційній сфері та привести його у відповідність до міжнародних стандартів для нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування національного інформаційного простору.

2. Стимулювати пошук шляхів розвитку вітчизняного виробництва конкурентоздатних засобів інформатизації та зв'язку, з метою зменшення стратегічної, технічної і технологічної залежності від інших країн.

3. Сприяти розвитку власного інформаційного продукту виробниками та поширювачами для підвищення збільшення обсягу, якості та конкурентоспроможності українського інформаційного простору.

4. Стимулювати створення та підтримувати подальший розвиток мережеских соціальних структур, що мають на меті захист національних інтересів України в інформаційному просторі

Наголошуємо на необхідності глибокого міжнародного співробітництва з Європейською Співдружністю та НАТО у сфері кібербезпеки та протидії російським гібридним загрозам на рівноправних, економічно доцільних умовах.

Вирішення зазначених вище завдань дозволило провести комплексний аналіз теоретичного та прикладного аспектів російсько-української інформаційної війни та виокремити напрямки протидії інформаційній агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Башинський В.Г. Аналіз сучасних інформаційних аспектів ймовірного сценарію розвитку воєнного конфлікту з Російською Федерацією: *Зб. Наук. праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2020. Вип. № 4(6) С.12-25.
- 2.Білоусов О.С. Розвиток концепцій інформаційного суспільства: від формування теорії постіндустріалізму до сучасності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. с. 60-68. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/567/Bilousov%20Rozvytok%20kontsep%20informativ.pdf?sequence> (дата звернення 13.06.2024).
- 3.Бондаренко С.В. Інституційний вимір реалізації доктрини інформаційної безпеки України. *«Політичне життя»* 2018. №3. С. 66-68.
- 4.Волощук О.Т. Агресія Росії проти України: міжнародно-правові наслідки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. №3(15), 2017. С.131.
- 5.Від «денацифікації» України до «збереження росії»: як Кремль змінює цілі повномасштабного вторгнення. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 21 червня 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/21/infografika/suspilstvo/denacyfikacziyi-ukrayiny-zberezhennya-rosiyi-yak-kreml-zminyuye-czili-povnomasshtabnoho-vtorhnennya> (дата звернення 14.06.2024).
- 6 Гарднер Ф. Що таке хімічна та біологічна зброя. *BBC NEWS Україна*. 11.03.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60701392> (дата звернення 12.06.2024).
- 7.Гібридна війна і журналістика. *Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник* / за заг. ред. В.О. Жадька ; ред.-упор.: О.І. Харитоненко, Ю.С. Полтавець. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с., с. 100.
- 8.Гуссейнов Р., Горбачова Ю., Рябцева В. Теорія постіндустріального розвитку Д. Белла. *Історія економічних навчань: Електрон. підручник*.2010.

URL: <http://ebib.pp.ua/teoriya-postindustrialnogo-razvitiya-1323> (дата звернення 15.06.2024).

9.Дейнега В. Історія газових війн України: коли все почалося та чим закінчиться. *Канал* 24. 23.03.2018. URL: https://24tv.ua/istoriya_gazovih_viyn_ukrayini_koli_vse_pochalosya_ta_chim_zaki_nchitsya_n942253 (дата звернення 12.06.2024).

10. Додонова Р.О. Гібридна війна: in verbo et in praxi: *монографія*. Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 412 с.

11. Ерман Г. Війна Росії проти Грузії. Як реакція Заходу захопила Путіна напасти на Україну // BBC NEWS Україна. 08.08.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66422215> (дата звернення 09.06.2024).

12.Елвін Тоффлер. *Вікіпедія*. *Вільна енциклопедія*. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B2%D1%96%D0%BD%D0%A2%D0%BE%D1%84%D1%84%D0%BB%D0%B5%D1%80> (дата звернення 19.06.2024).

13.Зелінський Р. Ретроспектива російсько-українського військового протистояння. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірка матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні»*. Вип. 8 / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 444 с. URL:<https://jts.donnu.edu.ua/search/authors/view?givenName> (дата звернення: 13.06.2024).

14. Зражевська Н.І. Теорія медіа та суспільства : *навч. посіб.* К.: ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 198 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45235/1/N_Zrazhevsk_a_Posibnik_TMS_pravk_i_2_watermark_2022_FJ.pdf (дата звернення: 15.06.2024).

15.Кабаненко І. 2017-й мав стати рубіконом. Уроки перебування Чорноморського флоту РФ на території України. *День*. Випуск газети №81,

(2017) Рубрика Тема «Дня» Подобиці. URL: <https://day.kyiv.ua/article/tema-dnya-podrobytsi/2017-y-mav-staty-rubikonom> (дата звернення: 13.06.2024).

16.Киридон А. «Рамштайн» як інструмент протидії російській агресії. *Трансформація системи міжнародних відносин в умовах російсько-української війни (до дня спротиву окупації Автономної республіки Крим та м. Севастополя) / (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 23 лютого 2023 р.)*. К., 2023. 353 с.

17.Книшова І.Ю. Інформаційний аспект управління політичним конфліктом в публічній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. №12. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/12_2020/103 (дата звернення 13.06.2024).

18.Князєв С.О. Сучасні тенденції ведення інформаційних війн. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: Зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). К.: НА СБУ, 2021. 189 с.

19.Козьма В.В. Інформаційна зброя Російської Федерації як чинник сучасної геополітики. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). К.: НА СБУ, 2021. 189 с. URL: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724 (дата звернення 15.06.2024)

20.Курбан О.В. Сучасні інформаційні війни в мережевому онлайн просторі: *Навч. посіб.* К.: ВІКНУ, 2016. 286 с.

21. Малик Я.Й. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3 (дата звернення 18.06.2024)

22.Окіпнюк В.Т. Спроби викривлення історико-правової реальності як елемент гібридної війни: витоки та шляхи протидії. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: Зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). К.: НА СБУ, 2021. 189 с. URL: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724 (дата звернення 15.06.2024).

- 23.Парахонський Б. О. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища: *аналіт. доп.* (Сер. «Національна безпека», вип. 10). К.: НІСД, 2015. 100 с.
- 24.Подик О. Чим наймовірніша брехня, тим легше в неї повірять. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zd97qV6STzQ> (дата звернення 14.06.2024)
- 25.Потоцька Ю.І. Проблема соціальної нерівності в інформаційному суспільстві. *Матеріали між нар. Наук. Конф. «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» : тези доповідей, 1-2 червня 2017 р.* Харків, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. С. 397–400. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/17510> (дата звернення 14.06.2024).
- 26.Про громадянство України. Закон України № 2235-III від 27.10.2023. *Законодавство України: Офіційний веб-портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення 15.06.2024).
- 27.Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України № 2704-VIII від 31.12.2023. *Законодавство України: Офіційний веб-портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 15.06.2024).
- 28.Прозоров А.Ю. Правові аспекти протидії пропаганді війни. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: Зб. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ : НА СБУ, 2021. 189 с.
- 29.Про культуру. Закон України № 2778-VI від 21.09.2023. *Законодавство України: Офіційний веб-портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення 15.06.2024).
- 30.Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 24.03.2024. *Законодавство України: Офіційний веб-портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 15.06.2024).
- 31.Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України № 2834-IX від

13.12.2022. *Законодавство України: Офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 15.06.2024).

32.Ржевська Н.Ф. Геоінформаційний чинник як механізм трансформації міжнародних конфліктів. *Вісник Донецького національного університету*. Серія політичні науки. 2016. № 1. С.43-47. URL: <http://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/3949/3982> (дата звернення 14.06.2024).

33.Санкції проти РФ. *Міністерство закордонних справ України*. 10 квітня 2024 року. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti> (дата звернення 15.06.2024).

34.Сащук Г.М. Д. Белл про інноваційний характер постіндустріального суспільства//*Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки №6 (2021) URL: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2021.6.2> (дата звернення 12.06.2024).

35. Солових В.П. *Комплекс навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Концепції та стратегії міжнародної інформаційної безпеки»*. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. URL:<https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/5b80c7f9566cc5ac8681e6ba3a1a9df8.pdf> (дата звернення 20.06.2024).

36. Сучасні механізми захисту прав людини: *колективна монографія*. М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с. URL:https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/6/19/paragraphs/50930/monografiyakel_mantokarskayarmolcebenko.pdf (дата звернення 19.06.2024).

37. Суркова А. Психологічне таргетування в соціальних мережах як фактор сучасного міжнародного політичного процесу. *Дипломна робота на здобуття освіти ступеня магістра*. Київ. Національний авіаційний університет. 2020. 104 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/45645/1/> (дата звернення 15.06.2024).

- 38.Сюмар В. Доктрина інформбезпеки: набір гарних фраз як керівництво до дії. *Українська правда*. 28.05.2009. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/05/28/3978903/> (дата звернення 15.06.2024).
- 39.Урсула фон дер Ляен. Вхідження до ЄС стане остаточною перемогою для України. *УКРІНФОРМ*. 13.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799489-vhodzenna-do-es-stane-ostatocnou-peremogou-dla-ukraini-ursula-fon-der-laen.html> (дата звернення 15.06.2024).
- 40.Ухаль. П. Інформаційні війни: причини та технології ведення. *Дипломна робота на здобуття освіт. ступеня магістра*. Ужгород. Ужгородський національний університет. 2023. 76 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/70319> (дата звернення 20.06.2024).
- 41.Фещенко І. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 13(1). С. 96-103. <https://doi.org/10.15421/352111> (дата звернення 18.06.2024).
- 42.Череватюк В.Б. Інформаційні війни (конфлікти): теоретико-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2021. №2 (59). С. 62-68.
- 43.Шайгородський Ю. Глобалізація: неминучість концептуальних змін. *Політичний менеджмент*. 2012. №3. С. 64-75.
- 44.Шевченко Д. Вплив пропаганди, ЗМІ та інформаційної війни на конфлікт між Росією та Україною в історичному та міжнародному аспектах. Травневі студії: історія, міжнародні відносини: *Збірка матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні»*. Вип. 8 / за ред. Ю.Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 444 с. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/14391> (дата звернення 19.06.2024).
45. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як протидіяти. *Демократичне врядування. Науковий вісник*. 2014. Вип. 13. URL:

<https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-13-2014/informaciyno-psyhologichna-viyana-rosiyi-protu-ukrayiny-yak> (дата звернення 18.06.2024).

46. Шугаєв А.В. Феномен інформаційної війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія :Філософія. Соціальні комунікації.* 2019. №4 (2). С.151-156.

47.Ярмошук Т. Незалежній Україні 25: чверть століття газової залежності? *Радіо Свобода* 15.08.2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27923519.html> (дата звернення 19.06.2024).

48.10 місяців війни. П'ять етапів переродження пропаганди. *Укрінформ.* 23.12.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3639859-10-misaciv-vijni-rat-etapiv-pererodzenna-propagandi-kremla.html> (дата звернення 17.06.2024).

49.20 років російсько-українського конфлікту довкола острова Тузла. *Світовий конгрес українців.* 29.09.2023. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/20-rokiv-rosiisko-ukrayinskoho-konfliktu-dovkola-ostrova-tuzla> (дата звернення 19.06.2024).